

Les dones del segle XXI ens volem LLIURES PER SER I FER

Concepció Garriga

El concepte de gènere planteja que la masculinitat i la feminitat no es corresponen a les diferències de sexe entre homes i dones, sinó a una construcció personal-social-cultural sobre la que es fonamenta la desigual divisió sexual del treball. Amb aquesta conferència pretenem explicar com l'emergència de noves subjectivitats va modificant aquesta construcció amb el resultat d'una major llibertat personal.

Bona tarda a tots i a totes, i gràcies per estar aquí. També vull donar les gràcies i tots els autors i totes les autores que m'han ajudat a confegir aquest text, i que estan citats/ades a la bibliografia.

Desitjo que el que us explicaré sigui del vostre interès i que ens permeti seguir contribuint a la millora i a l'avenç de la nostra democràcia i benestar tan amenaçats pels integrismes de tota mena.

El meu discurs és psicològic, però no en vull defugir la seva dimensió social ja que, com sosté Marina, J. A. (2005) a *La intel·ligència fracassada*(1), la nostra felicitat privada està en relació amb la nostra felicitat política, i en el desig de llibertat de les dones hi convergeixen ambdós substrats de manera indissociable, com espero poder demostrar, ja que és l'organització establerta la que ha limitat aquesta llibertat tot dificultant la individualització de les dones, i és l'organització social la que s'haurà de modificar, impulsada per les noves subjectivitats emergents de les dones, per adaptar-se a les seves necessitats i possibilitar-ne la satisfacció. Aquesta és la direcció que està prenent l'ordenament social i jurídic en els darrers anys, però no prou ni per a tothom, per això hem de contribuir al seu refinament.

Al llarg de la història de la majoria de cultures s'han mantingut tres creences sobre els homes i les dones:

- 1) que tenen naturaleses psicològiques i físiques fonamentalment diferents,
- 2) que els homes són el sexe superior o dominant per naturalesa,
- 3) que tant la desigualtat home-dona com la dominació masculina són naturals (biològiques)

Malgrat que en les societats tecnològiques avançades aquestes creences ja no tenen sentit, tot i així continuen estant a la base de la desigual divisió sexual del treball; desigual perquè deixa les dones en una posició de desavantatge massiu: a l'estructura social, respecte a les oportunitats per guanyar diners, per adquirir habilitats comercials, per avançar en les seves carreres, i per exercir poder, és a dir, per viure còmodament en el món que tenim (Bem, S. L. 1993)(2).

Que els homes i les dones són diferents en les característiques biològiques referides a la reproducció és inqüestionable, intentaré demostrar que d'aquestes no se'n desprenen les conseqüències psicològiques que s'han atribuït a les unes i als altres; i que el que és responsable en darrer terme de la

desigualtat és un món social organitzat totalment des de la perspectiva dels homes, de manera que la seva presència defineix la família; les seves dificultats per portar-se bé amb els altres (guerres i regulacions) defineixen la història, la seva imatge defineix a déu, i els seus genitals el sexe.

D'aquesta manera de mirar el món se'n diu androcèntrica i de la manera d'organitzar-lo se'n diu patriarcal, i és la que dona lloc a la dominació masculina perquè proporciona als homes i les dones experiències socials diàries diferents que, a la vegada donen lloc a maneres dràsticament diferents de construir la realitat, de manera que queda clar per tothom i "totadon" que els homes són el sexe privilegiat i que la seva perspectiva és la privilegiada, en altres paraules que les dones són "les altres". (Exemples d'androcentrisme: L'ús del masculí genèric com a pràctica social que invisibilitza les dones, que m'acaba de dur a inventar-me la paraula totadon. Un altre exemple és el cognom de les criatures: malgrat que està acceptat legalment des de fa relativament poc que les dones poden donar-los el primer cognom, només en coneix un cas, en fort contrast, per exemple, amb el fet que acostumen a liderar el procés mitjançant el qual una parella acaba decidint reproduir-se).

La dominació masculina

Pierre Bourdieu (2000)(3) va escriure un llibre amb aquest títol amb el que explica justament que la dominació masculina està profundament arrelada en la mateixa manera d'organitzar-se les famílies i les institucions: església, estat, escola, que, de manera subtil i decisiva contribueix a perpetuar la desigual divisió sexual.

Permeteu-me que digui, aquí, que la dominació o violència simbòlica tant pot ser d'ètnia (nació), com de gènere, com de cultura, o de llengua. En aquest sentit espero connectar empàticament tant amb les dones com els homes presents ja que estic convençuda que podreu establir paral·lelismes entre la manera insidiosa de viure la invasió continuada de l'espanyol com a ètnia, com a cultura i com a llengua, amb la manera com les dones vivim l'androcentrisme.

Bourdieu ens proposa descobrir **els mecanismes històrics que fan aparèixer com a natural allò que és arbitrari cultural**, els mecanismes responsables de l'eternització de les estructures de la divisió sexual i ens mostra que el que en la història apareix com a natural i immutable no és més que el producte d'un treball constant de reproducció al qual contribueixen agents singulars (entre els quals hi ha els homes amb armes com la violència física o la violència simbòlica) i institucions: família, església, escola, estat.

Descartes va establir el sistema binari de classificació cos/ment. Aquesta divisió tendeix a devorar les altres, raó/natura, cultura/natura. Quan aquest sistema es converteix en esquema de pensament, i es refereix al binari home/dona, acaba atorgant tot el que apareix com a valuós a l'home, i el que resta, els elements primitius i arcaics de la vida humana, a la dona (Bem, Benjamin, Bourdieu, Chodorow, Dimen, Dio Bleichmar, Harris, Irigaray,..., la llista és interminable,

tots els autors i totes les autores que consulto es refereixen a aquesta manera dicotòmica de mirar-se el món com a problemàtica i ofereixen diverses solucions per fer-hi front).

Aquestes dicotomies estan organitzades com una jerarquia: la dominació de la ment i la raó sobre el cos i la natura ressona en jerarquia social entre els gèneres.

La força d'aquest sistema rau en que va a parar al cos perquè la definició social del cos i les seves diferències segons la visió androcèntrica és la que acaba instituint la diferència entre els sexes en desigualtat jeràrquica (un superior i un inferior), de manera que **acaba donant fonament, en aparença natural, a la construcció arbitrària de la divisió sexual del treball i del món.**

Bem (1993) ens mostra com a partir de la segona meitat del segle XIX les disciplines aliades de la medicina, la sexologia, la psiquiatria i la psicologia juntes, van donar legitimitat científica i mèdica al requeriment cultural de que el sexe del cos casés amb el gènere de la ment, ara espero mostrar-ho amb Freud.

Vegem amb un exemple la transformació de la diferència sexual (dels cossos) en desigualtat social amb aparença de natural-biològica

Agafo aquest exemple perquè fa anys que me l'estic estudiant. Per a mi és paradigmàtic de l'aplicació de la violència simbòlica: justament el que Freud anomena desenvolupament psicosexual no és altra cosa que un forçament teòric que té com a funció convertir en desigualtat jeràrquica allò que és arbitrari, la diferència sexual.

- 1908, "Tres assaigs per una teoria sexual", aquí postula que els nens tenen la fantasia del sexe únic (el penis).
- 1924, "Dissolució del complex d'Edip", aquí ens mostra que ell ha donat aquesta fantasia per bona i parla, en conseqüència, de la castració femenina (a la nena li han tallat).
- 1925, "Conseqüències psíquiques de la diferència sexual anatòmica", de la suposada castració de la nena –suposada per la fantasia dels nens i per Freud mateix- en treu l'enveja del penis de la nena. Karen Horney, el 1945, ja va dir que, en tot cas, el que les nenes envejaven era la situació privilegiada dels nens i dels homes i no el penis, però ni Freud li va acceptar, ni ha estat corregit aquest discurs oficial de la majoria d'institucions psicoanalítiques.
- 1931, "Sobre la sexualitat femenina", cito literalment "del reconeixement de la castració la nena passa a reconèixer la superioritat de l'home i la seva pròpia inferioritat i es revela contra aquest estat de coses de tres maneres, dues de patològiques, l'allunyament de la sexualitat i l'autoafirmació en la masculinitat, i una de sana: l'adopció de l'actitud femenina normal (que no és revelar-se, ara veureu perquè).
- 1932, "La feminitat", aquí hi trobem el que entén per actitud femenina normal, diu literalment: passivitat, masoquisme, docilitat i dependència.

En aquest mateix text arriba al clímax de la violència simbòlica que està perpetrant, hi diu literalment: **“el triomf de la finalitat biològica (la reproducció) ha estat confiat a l’agressió de l’home i fet independent, en certa manera, del consentiment de la dona” 6.**

Fixem-nos en la lògica impecable de l’argument: primer defineix a la dona com a passiva, masoquista, dòcil, i a continuació incita a la violació, ja veiem que a partir d’aquesta lògica és fàcil acabar dient: és que a les dones els agrada que les violin.

- 1937, “Anàlisi terminable i interminable” en aquest article remata la feina: cua i orelles. Hi afirma literalment, “efectivament, el **repudi de la feminitat** no pot ser res més que un fet biològic”. Amb aquesta afirmació Freud revela, tal vegada, el biaix que ha inspirat tota la seva teoria psicosexual. Ho dic perquè aquest repudi de la feminitat que li surt al final no es dedueix en absolut del text, tot i que es troba en l’esperit. Podríem que dir que ens facilita la feina proporcionant-nos ell mateix una interpretació? Sigui com sigui, el treball és impecable. Ha convertit una diferència biològica en desigualtat jeràrquica: un superior i un inferior indiscutibles.

Que agafi aquest exemple no significa que desqualifiqui la totalitat de les valuosíssimes aportacions de la seva immensa i extensa obra, tant a la psicologia com a la cultura, ans al contrari me’n sento deutora i ho manifesto anomenant-me psicoterapeuta psicoanalítica, però això no m’impedeix adonar-me dels punts febles de la seva obra en un aspecte tan cabdal –el de la identitat- i que ha causat tant de patiment a moltes dones naturalitzant la dominació-violació.

La dominació simbòlica

El resultat és que amb aquesta operatòria es legitima una relació de dominació inscrivint-la en una natura biològica que és, en si mateixa, una construcció social naturalitzada.

Com acabem de veure, l’establiment d’aquesta estructura de dominació simbòlica no és en absolut gratuït, sinó tot el contrari, és el resultat d’un treball ingent col·lectiu d’ “educació” i socialització difusa i contínua, que va modificant les representacions del cos (i dels cervells) per acabar produint l’artefacte social que s’anomena l’home viril i la dona femenina, és a dir, l’estereotip de masculinitat i de feminitat, el que anomenem gènere.

En un llibre anterior, de 1997, *Sobre la televisió*, Bourdieu(5) evidencia el paper de la televisió en aquest treball d’ “educació” i socialització.

Per tant, els efectes de la dominació simbòlica es produeixen, no en la lògica pura de la consciència, sinó a través dels esquemes de percepció, apreciació i acció que constitueixen els hàbits –sense passar per la consciència ni la voluntat (també anomenats memòria procedimental). La força simbòlica és una forma de poder que s’exerceix directament sobre els cossos i que queda

sedimentada en el més profund dels cossos. (A més de l'exemple que hem vist d'àmpli abast, ara n'aportaré un altre, més limitat. Actualment tinc dues pacients els homes de les quals, entre altres coses, condueixen els seus cotxes a tota velocitat malgrat elles els demanen que no ho facin, d'aquesta manera queden arraulides al seu seient i inscriuen la por en els cossos).

Així doncs, la violència simbòlica es manifesta en forma d'emocions corporals – vergonya, humiliació, timidesa, ansietat, culpabilitat- o de passions i sentiments –amor, admiració, respecte. Emocions a vegades molt doloroses perquè traeixen en manifestacions visibles: l'enrojolament, l'enganyament verbal, la poca traça, la còlera o la ràbia impotent, tot de formes de sotmetre's -a despit i a contracor- al judici dominant. També es manifesta en accions: anticipant-se a satisfer les necessitats del dominant tot estalviant-li haver d'admetre que les té, cosa que li permet sentir-se independent i en control i semblar-ho.

El més terrible és que els efectes i les condicions de l'eficàcia de la violència simbòlica estan durablement inscrites en el més íntim dels cossos en forma de disposicions (hàbits), el que fa que **el poder simbòlic no pot ser exercit sense la col·laboració dels qui el pateixen perquè està inscrit en el cossos.**

L'exercici de la maternitat (i la corresponent omisió de l'exercici de la paternitat) crec que podria ser un exemple on es pot veure amb molt detall que la violència no resideixen en la consciència sinó en les maneres de fer.

Exemple de violència simbòlica

Posaré un exemple que de ben segur totes i probablement molts hem observat. L'escenari és un dinar de celebració. Hi ha convidada una família composta d'una mare economista i un pare empresari que han vingut amb una criatura petita i té gana. La mare es passa la festa a la cuina, ajudada per altres dones. El pare menja i parla amb el grup d'homes sense parar esment a l'absència i si apareix la criatura continua sense immutar-se, o demana que algú (la seva dona) li elimini la molèstia sense sentir que les necessitats de la seva criatura tinguin res a veure amb ell. Pocs mesos després ens assabentem que s'han divorciat. Aquesta dona ho ha pogut fer, i ara el pare se n'haurà d'ocupar els dies que li toqui, si més no.

Ara imaginem que aquesta parella hagués decidit que com que el pare ja es guanya la vida i és molt complicat organitzar-se per tal que la criatura estigui ben atesa, la mare se n'ocuparà. Però al cap d'uns anys es divorcien. Aquesta dona que voluntàriament ha renunciat a la carrera es quedarà sense res, o amb una casa en usdefruit mentre les criatures siguin menors. Els guanys que ha facilitat al seu marit quedaran en el seu poder, i ella sense l'experiència ni la formació professional que el seu nivell requeria potser podrà accedir a un lloc de treball molt inferior. El resultat és que quan aquests homes es divorcien milloren el seu nivell de vida mentre que per les dones i les criatures que viuen amb ella empitjora dràsticament, el concepte de feminització de la pobresa

recull aquesta situació, entre totes les altres que comporten la definició que va portar a l'ONU a afirmar, als 80 que "Les dones constitueixen el 50% de la població mundial, realitzen els dos terços del treball total, cobren el 10% dels ingressos mundials i tenen l'1% de la propietat". He intentat actualitzar aquestes dades sense èxit, però molt em temo que en aquests 25 anys no hauran variat gaire.

Una ampliació d'aquest efecte el trobem a la psicopatologia: on s'atorga tota la responsabilitat dels trastorns psicològics a la mare i queda blanquejada la figura del pare que només ha de complir una funció simbòlica i lliure de la responsabilitat que li pertany en el desenvolupament de les criatures (Dio Bleichmar(6), 1997; Benjamin(7), 1988).

Per sort això també està canviant, i actualment la legislació contempla més la responsabilitat del pare en la criança de les criatures, tot i que l'apliqui poc, i ha aparegut la figura de la custòdia compartida en determinats casos de separació.

El principi de la inferioritat i l'exclusió de la dona, que la mitologia ratifica i amplifica fins al punt de fer-ne el principi de divisió de tot l'univers, no és altra cosa que la desigualtat fonamental – la del *subjecte i l'objecte, l'agent i l'instrument*- que s'instaura entre l'home i la dona.

Vegem-ne un altre exemple, la institució del treball està completament organitzada a l'entorn del treballador que té una esposa a casa que té cura de totes les necessitats domèstiques –criança inclosa- i quan les dones hi volen accedir queden en flagrant desavantatge, sobretot si tenen criatures i han acceptat el principi no escrit però inscrit en el fer, que portar-les al món és tenir-ne cura fins que marxien de casa.

La solució

Per tant, el que sosté Bourdieu (i Chodorow(8), i Benjamin i Dio Bleichmar) és que **una simple conversió de la consciència i de la voluntat no són suficients per eradicar la violència simbòlica**, sinó que **cal una transformació de les estructures que creen les disposicions pel seu exercici**.

Ens cal transformar el jo, la família, els mètodes i models de criança, la televisió, l'escola, l'església i l'estat, i ja ho estem fent, de diverses maneres com espero anar demostrant. **La natalitat i la criança és el gran tema que ens cal abordar** (Bem, 1993) socialment d'una manera molt més clara i oberta del que ho hem fet fins ara. Actualment està clar que està en mans de les dones que conscientment o inconscient accepten tot el lot, però també està clar que cada vegada hi ha menys dones disposades, d'aquí el baix índex de natalitat actual. I és lògic donades les condicions en les que té lloc (com espero anar documentant), i el càstig que reben les heroiques dones que després de quedar en estat són acomiadades dels llocs de treball.

Actualment l'èmbarràs i la criança o s'ignoren o es contemplen com una elecció de les dones i no com el que són: la reproducció de la societat.

La solució II

Navarro, V. (2002)(9) ho exposa de manera immillorable en el seu "Bienestar insuficiente, democracia incompleta". A Catalunya i a Espanya hi ha una sobrecàrrega de responsabilitats a les famílies i en particular en les dones en l'atenció a les criatures, als/les adolescents i a la gent gran degut a la manca d'ajuda estatal i a la polarització dels papers de gènere que fan que les dones facin 44 hores de feina per la família mentre que els homes n'hi dediquen 6. (Un anunci actual de l'Institut català de les dones diu que n'hi dediquen un terç, tant de bo sigui cert, però tinc els meus dubtes de que en només 3 anys hagi canviat tant, les fonts d'informació deuen ser diferents). Altres dades que aporta Navarro són que les daneses, per ex. en fan 22 i que els homes suecs dediquen 22 hores setmanals a les tasques domèstiques.

En aquest treball Navarro demostra que si tinguéssim el mateix percentatge de població treballant en sanitat, educació, i serveis de recolzament a les persones que en els països nòrdics (el 18%), no només desapareixeria la desocupació, sinó que s'afavoriria la incorporació de les dones al mercat laboral i no es limitaria els seu desenvolupament personal.

El dèficit de l'estat del benestar (manca de guarderies, de serveis d'atenció a les persones grans, a les discapacitades...) a Catalunya va a parar a les dones, que suporten una forta càrrega d'estrès. L'enquesta de salut de l'Ajuntament de Barcelona de l'any 2000, en el seu monogràfic "Diferències i desigualtats de gènere en salut" ho quantifica dient que les dones vivim més anys però tenim menys qualitat de vida. Aquests dies (oct. 2005) la Fundació Bofill ha presentat un estudi a la premsa que ho ratifica

No és just limitar el potencial de les dones negant-los que puguin desenvolupar la seva vida professional. **La conseqüència és la baixíssima taxa de fertilitat, una de les més baixes del món**, reflex de les dificultats que encara hi ha per fer models de vida més sostenibles per a les dones.

Als països escandinaus una família pot enviar la seva criatura de 0 a 3 anys a la guarderia, o bé, tant el pare com la mare que se'n ocupen reben uns forts subsidis per la criança, i les persones discapacitades reben fins a un total de cinc visites domiciliàries: una al matí, per llevar-les, rentar-les i donar-los l'esmorzar; una altra al migdia per fer-los i donar-los el dinar, una a la tarda per fer-los companyia, una altra al vespre per fer-los el sopar i portar-les a dormir, i una a les 2 de la matinada per portar-les al lavabo (el govern ha arribat a la conclusió que surt més econòmic fer-ho així, que ingressar-los en una institució). És clar que aquests països inverteixen en benestar enlloc de en armament.

Continuaré amb l' **"Inici de càntic al temple" feminista** que he iniciat, si em permeteu citar Espriu, car jo si que vull seguir el meu somni d'èsser lliure, desvetllada i feliç, com passa en el nord, i com he dit al principi, no vull defugir la dimensió política d'aquest anhel de felicitat, ja que desitjo que aquest somni sigui possible també per la població catalana, més empobrida de recolzament social que la d'altres zones de l'estat, per l'èspoli fiscal a que ha estat sotmesa, i que ha estat àmpliament documentat pel professor Tremosa i altres al llarg d'aquest any, i per les polítiques ultraconservadores exercides en matèria "familiar" en els darrers 30 anys pels diferents governs "nacionals" i "estatals". Esperem que el nou estatut sigui l'inici d'una nova etapa.

Parlo de polítiques ultraconservadores en el sentit que aquí, no s'han reconegut la variabilitat de models familiars existents, quan el que calien eren polítiques orientades a afavorir el creixement i l'educació de les persones, i no el de les institucions que fomenten la reproducció del sistema de dominació com s'ha fet. Enlloc de destinar els diners a oferir una escola pública laica i de qualitat, amb tots els suports necessaris: biblioteques, esplais,... destinats a afavorir el desenvolupament integral de les criatures i la conciliació de la vida laboral amb la familiar –és escandalós el desencontre entre l'organització temporal del treball i els horaris escolars-, s'han donat molts diners a les escoles religioses, amb les conseqüències, entre altres que exposo a continuació. (Encara costa posar la laïcitat a l'estatut, tant que no s'ha aconseguit).

Exemple local

El 2001 vaig portar a terme un estudi quantitatiu sobre una mostra de 522 nois i noies estudiants de secundària en quatre centres públics i dos de privats concertats de la comarca, en que els administrava un "Inventari d'actituds vers la sexualitat"(10). Aquest qüestionari mesura la presència d'actituds favorables a la coacció i la violència en la sexualitat, un dels àmbits privilegiats per les manifestacions de l'estructura profunda de la dominació.

Puntuar alt en Coacció i Violència significa tenir acceptades idees com ara: "Una noia no té dret a mostrar obertament el desig sexual", "El sexe d'una dona es pot comprar amb diners" o "Les noies esperen que els nois les forcin per respondre sexualment".

1. Els resultats obtinguts van ser que els nois de la mostra tenen actituds favorables a la C i V en un grau molt superior als de les noies en totes les categories socioeconòmiques.

2. Els nois de les classes més "benestants" de la mostra, que corresponen a un centre concertat religiós, són els que tenen les actituds més favorables a la C i V de la mostra.

3. Les noies que accepten els graus més alts de C i V són les que van a una escola privada concertada, d'un nivell socioeconòmic mig, les mares de les quals no tenen estudis ni treballen.

4. Són les filles de famílies benestants però amb estructures familiars menys convencionals, amb mares amb estudis i que treballen, que van a l'escola pública en una zona residencial, les noies que es guarden més de la C i V sexuals.

El que ens mostren aquests resultats és justament que la dominació tal com l'hem descrita és el que es reproduceix: amb virulència en les classes dominants, i obrint-se a modificacions entre les capes més reflexives o intel·lectuals que han començat a modificar els models de funcionament familiar, i això té una traducció en les actituds procedimentals, sobretot de les noies.

Sexe, Gènere i Sexualitat

La història del gènere de cadascú corre paral·lela a la història primerenca del desenvolupament del jo (Harris 2005)(11) d'acord amb les teories contemporànies de la vinculació i de la individuació (actualment sobresurten Lyons-Ruth i Beebe & Lachmann).

Dio Bleichmar (1997) lliga el sexe amb el gènere en el que anomena sistema sexe-gènere i ho formula dient que, a més de la múltiple determinació del sexe biològic: cromosomes, hormones fetals, sexe gonadal fetal, morfològic i gonadal posterior (que poden coincidir o no –es refereix a les criatures hermafrodites, per ex.), hi ha un altre quadre després del naixement, que, per ex. per una nena comprèn: les creences de gènere de la mare sobre el destí de dona que espera per la seva filla; les creences del pare; les experiències infantils que donen forma als models i ideals de ser dona en el món; adults que s'erigeixen en models per la nena, tant de feminitat positiva com negativa; els models de feminitat vigents en l'entorn de la nena. Aquests factors es creuaran amb la realitat concreta de la relació de la nena amb els seus pares i amb el seu entorn. També jugaran el seu paper, el grau de plaer i satisfacció de cada progenitor amb la seva identitat, i el model de parella que els adults aporten als seus fills i filles. (Hi ha un quadre semblant pel nen).

El que vull dir amb això és que l'adquisició del gènere té lloc d'una manera personal i particular en l'entorn familiar en el que neix la criatura, i depèn de les característiques personals de les figures parentals que la rodegen així com de les seves pròpies respostes a aquest entorn, de manera que cada experiència individual del gènere està arrelada en la història personal, les històries i la història col·lectiva, i a l'evolució dels canvis que es produeixen en el context en el que emergeix.

Podem afirmar amb rotunditat, per tant, que els resultats de tota aquesta sèrie d'interaccions són que **cada persona és única, com és únic el seu sentit del gènere**, perquè en cada persona es conjugaran d'una manera particular, i hi intervenen a més, els factors conscients, que encara no havia esmentat.

Contra el que sembla una expressió clara de feminitat o masculinitat, hi ha per cada persona un interjoc complicat, amb múltiples capes de fantasies i identificacions, algunes de "femenines" i algunes de "masculines". Als 80 es va arribar a conceptualitzar l'androgenia, un terme que descrivia les persones que es definien com a altes en masculinitat i en feminitat. Posteriorment Chodorow(12) va escriure el 1994 el seu llibre: "Feminitats, masculinitats, sexualitats" on descrivia tota aquesta varietat de matisos que actualment és inqüestionable.

Un altre aspecte del gènere és que a les societats democràtiques actuals els individus escullen els papers adults. En conseqüència, la psicologia contemporània ha començat a contemplar la identitat de gènere, i fins i tot la orientació sexual, en part com a resultat del compromís personal i conscient de la persona en la construcció d'aspectes particulars del seu jo (Bem, 1993).

No passem per alt que tota aquesta variabilitat en les maneres de ser dona i home, també s'expressa en els objectes de desig sexual, i dóna lloc a les homosexualitats, les heterosexualitats, les transexualitats (homes que se senten dones i volen esdevenir-ne i dones que se senten homes) i els transgenerismes més o menys sofisticats (Fausto-Sterling, 2000)(13).

Tota aquesta variabilitat també influeix en la manera de viure la sexualitat. Person (1999) afirma que el sistema dimòrfic normatiu genera dues organitzacions de la sexualitat que en els extrems poden resultar problemàtiques, que anomena hiposexualitat, o inhibició de la sexualitat en les dones, i hipersexualitat masculina.

Respecte a la inhibició Person es refereix a dos tipus de fenòmens:

1) les inhibicions de l'assertivitat (capacitat d'una persona de saber què vol i de fer els possibles per aconseguir-ho) en un context interpersonal, i 2) les inhibicions del sexe en si (del desig, de l'excitació o de l'òrgasme) també anomenat baix impuls sexual.

1. Les inhibicions de l'assertivitat tenen a veure amb el comportament de deferència o la por a l'home. Inclouen: falsejar l'òrgasme, no insistir en l'estimulació adequada, assumir que l'òrgasme de l'home acaba la relació i posar més atenció en complaure que en ser complaguda.

2. Pel que fa al baix impuls sexual, es refereix als baixos índexs de masturbació en les noies i les dones, i en la capacitat per tolerar l'anorgàsmia, que a la vegada estan relacionats amb l'assertivitat i amb el fet que moltes dones siguin més reactives que autònomes pel que fa a la sexualitat.

Tot això amanit, a més, amb les confusions que ha generat a moltes dones tota la mitologia entorn al doble orgasme, clitoridià i vaginal.

Dio Bleichmar (1997) planteja que hi ha una major repressió de la sexualitat de les nenes degut a que adquireixen el saber que la sexualitat marca a les dones, però no als homes. Perceben clarament la doble moral.

Els canvis en la manera de viure la sexualitat les dones, orientats a l'obtenció de plaer i a l'autoexpressió, venen d'assolir les condicions necessàries pel seu desenvolupament com a subjectes, és a dir, **l'alliberació sexual ve de l'alliberació personal, i no al revés** (Person, 1999)(14). S. Berbel (2004)(15) ho planteja en aquests altres termes: Díficilment es pot viure una relació sexual en llibertat, simetria i reciprocitat si ambdós membres de la parella no gaudeixen d'independència al mateix nivell, psicològica, econòmica i social; circumstància encara infreqüent a la nostra cultura.

Visió psicològica de la dominació

En aquest cas em recolzaré en Benjamin, J. (1988). Diu: La mare representa el prototip d'objecte no diferenciat, de no-subjecte.

El nen i la nena per esdevenir persones separades, per individuar-se, s'han de diferenciar de la mare. Només algú que assoleix completament la subjectivitat pot permetre la diferenciació completa. Així doncs, com ho poden fer si ella mateixa no està individuada?

El nen per esdevenir masculí negarà la identificació primària amb la mare, i així assolirà una "falsa diferenciació", subratllant els seus aspectes de separació i autosuficiència per sobre de la connexió i la dependència.

La nena a la vegada que s'ha de desidentificar de la mare per esdevenir persona separada, s'adona que la mare ha sacrificat la seva independència, i que si afirma la seva individualitat perdrà el seu suport totpoderós. L'acceptació de l'obediència (la submissió) li permetrà fer una rèplica de l'actitud maternal en si.

La manca de subjectivitat maternal forma part del sistema de reproducció de la desigualtat sexual. Vegem què proposa Benjamin per sortir dels circuits de la dominació.

Propostes de Benjamín

Redefinir la maternitat i paternitat en direcció a la "parentalitat dual" en que tant el pare com la mare es facin càrrec dels aspectes materials com emocionals de les criatures (Aquesta solució la proposen la majoria d'autors. També se l'anomena "nou contracte sexual").

Per això cal que la mare esdevingui subjecte i que això ens permeti abandonar l'ideal actual de maternitat fonamentat en la creença de la omnipotència materna, la idea que la mare és o ha de ser donadora de tot i perfecta.

L'ideal d'individualitat autònoma fonamentat en la falsa diferenciació i en la negació de que necessitem els altres, ens priva del reconeixement i la sintonia reals.

El repudi de la feminitat és el que empeny els nens cap a la diferenciació i es fonamenta en una imatge arcaica, d'unió interminable o fusió oceànica de la que el pare ideal els ha de salvar. Cal desmentir aquests mites tot proporcionant als nens un període més llarg d'indiferenciació, per tal que puguin adquirir els aspectes de cura de l'altre.

Benjamin arriba a la conclusió que hem d'aprendre a sostenir la tensió entre igualtat i diferència entre individus, i que el **reconeixement mutu** és una via de solució.

Formulació de Bem

La natalitat i la criança s'han de convertir en temes prioritaris de discussió institucional perquè té un impacte tan gran per la vida de les dones que les deixa automàticament en desavantatge com a grup social. Així doncs, no es pot seguir parlant de democràcia mentre es manté el 50% de la població en desavantatge, per un costat. Tampoc es pot aguantar una societat en la que les dones deixin de reproduir-se, perquè desapareix.

Però també caldrà una redefinició del significat del treball, per tal de que **donem el mateix valor a la criança de la propera generació que a la producció de béns**. Això significarà que la cura de les criatures ha de pujar molt en l'escala de valors social i que haurem d'acceptar reduir els beneficis, o bé que la cura professional de les criatures s'haurà de pagar molt millor, i/o que la parentalitat a temps complet de criatures petites s'haurà de contemplar com el mateix tipus de sacrifici de la carrera personal al servei del bé de la societat com es contempla als militars per exemple (als que acabem d'apujar substancialment els sous atenent a aquestes consideracions).

Visió històrica

La manca de subjectivitat individualitzada de les dones respon a un pla executat amb tota precisió des del segle XII (Hernando, A., 2000)(16). En aquella època la societat s'individualitzava per fer front a la vida quotidiana, amb independència del sexe que es tingués. Per tal de poder frenar el procés d'individualització de les dones inherent a les transformacions que estaven tenint lloc, l'església hi va intervenir. Per aturar el procés en sec, va començar a venerar la verge Maria, que és l'ideal de dona no individualitzada, la mare generosa que renuncia als desigs personals, inclòs el sexual. També va reforçar el mite de l'brigen: que el món va perdre la condició de paradís quan la dona es va atrevir a apropar-se a **l'àrbre del coneixement**, de nou idealitzant la figura desindividualitzada com a model de dona. (L'accés de les dones al coneixement –escolarització, lectura,...- és un dels elements fonamentals per la seva individuació-subjectivació, no és estrany des del punt de vista dels defensors de la indiferenciació que el pecat original sigui apropar-se al coneixement).

A partir d'aquest moment, segle XII, els homes van començar a legislar per excloure les dones d'arreu. La única sortida que els quedava si volien individualitzar-se era entrar en un convent, que les deixava fora de la societat i sense relacionar-s'hi. Tot i així els convents s'omplien, i al segle XVI es va establir la clausura.

Amb la modernitat i la raó va sorgir el subjecte, el concepte de "jo" que controla el món. La única manera de negar a les dones aquest control era impedir que accedissin a aquest mode de representació: la raó. Així, els teòrics de la Il·lustració i de la Revolució Francesa, Rousseau entre ells, van defensar amb tots els mecanismes els **efectes contraproductius de la lectura i l'educació de les dones**, i la necessitat de reclusió en els estrets espais domèstics.

Tornem a veure exemplificada en la pràctica històrica la descripció teòrica de Bourdieu, que per l'eternització i la reproducció de la dominació cal un ingent treball que realitzen simultàniament les diferents institucions socials.

Proposta Hernando(17)

En concordança, el que proposa Hernando, és que, quan les dones finalment van accedir a l'educació van haver d'afrontar diferents conflictes. Un és que la meitat masculina (i immadura i malalta) de la població no podia ni volia renunciar a la cura i les atencions que fins llavors tenia garantides i sense les quals resulta molt més difícil mantenir l'equilibri de poder. Una altra dificultat és interna: el model d'identitat de gènere femení que les dones segueixen rebent, dóna prioritat als afectes. I que, per tant, **triaria la individualització** que els permet accedir a la posició de subjectes socials, d'equitat i de justícia social, **no és fàcil**, tot el contrari, les dones que escullen ser subjectes saben que estan optant per una opció difícil, de soledat i d'esforç constant; i que n'han de tenir ganes perquè han de renunciar a les dolceses i gratificacions inherents a una percepció impotent i mítica de la realitat per tal d'assumir la part de soledat, responsabilitat i dubte metòdic que impregnen el món de la individuació (Hernando, 2003)

Proposta II

Triar la individuació suposa modificar les disposicions que generen dominació i subordinació, com hem vist. Les dones que volen fer-ho saben que han de **sortir la indefensió** en la que les deixen els criteris que les defineixen al servei del manteniment de la dominació. Han de fer esforços per **empoderar-se, per passar de la posició d'objectes a la de subjectes autònoms: econòmicament, sexual, i subjectiva**. Per aconseguir-ho han de fer un treball personal i un de polític.

Aviat està dit que les dones que vulguin esdevenir subjectes han de sortir de la indefensió i empoderar-se, sinó fos que sabem que aquesta és una tasca ingent. Comporta tota la vida d'una dona oposar-se a la dominació, perquè com

hem vist opera a nivell corporal procedimental, per tant inconscient. En conseqüència, en optar per la subjectivitat, cal comptar amb un esforç permanent que consisteix en l'atenció constant, en l'autoanàlisi, per tal de detectar el més aviat possible els efectes de la dominació sobre una mateixa, perquè en la mesura que una sap que operen, i els pot reconèixer, té més possibilitats de treballar-hi en contra. Els grups d'autoconsciència dels 70 partien d'aquest reconeixement i van derivar en grups de recolzament mutu, i actualment són els grups de teràpia.

Un altre aspecte que em sembla interessant d'Hernando va en aquesta línia. Ella proposa que les dones intentem oposar-nos a la possibilitat de que la dominació es pugui donar en nosaltres. Coneixedores de les institucions i circumstàncies que creen dominació, es tracta d'intentar evitar-les per tal d'evitar els seus efectes, si més no. Evitar reproduir l'estereotip de gènere femení tot construint el propi sentit de gènere personal, evitar reproduir la família tradicional, evitar "nodrir-se" de cultura oficial (pel·lícules comercials, mass-media en general), mantenir-se en un sa agnosticisme lluny de les religions oficials que no admeten la vàlua de les dones. Hernando (2000) diu que les dones estem aplicant la Raó al subjecte, aprofundint així en la subjectivitat. Per això moltes dones recorren a la psicoanàlisi o a les psicoteràpies, perquè estan cercant instruments d'introspecció i resolució racional dels conflictes.

No fer possible la reproducció dels sistemes que creen dominació a nivell personal, oposar-s'hi amb tots els mitjans personals que una té al seu abast, sortir de la indefensió i empoderar-se subjectivament, sexualment i econòmicament, ja és un treball polític de gran abast. El fet inqüestionable d'estar presents a les institucions per tal d'anar fent desaparèixer la visió androcèntrica i incloure-hi la perspectiva de les dones, és una altra manera de fer política. La major presència de dones en els òrgans de decisió i les quotes polítiques de representació van en aquesta direcció. I a més cal procurar modificar l'estat amb propostes favorables a unes condicions de vida més sostenibles per les dones, la llei interal contra la violència de gènere n'és un exemple paradigmàtic. Només va ser possible aprovar-la en la mesura que les dones van participar en la seva redacció, estant presents en tots els òrgans de poder que portaven a la seva aprovació final. També es fa urgent fer un esforç per comprendre en profunditat i per incidir en un altre mecanisme de dominació que representa l'existència a tan gran escala i amb tanta impunitat de la prostitució i les seves màfies. Ara no hi entraré, només espero que no tardarem gaire més a trobar el convenciment polític que cal per afrontar-la. Quan vaig participar en la redacció del Pla Integral contra la violència envers les dones 2005-2008 de l'Institut Català de les Dones ja hi vaig fer la meua aportació.

La família, és una de les institucions que ha estat més qüestionada, i amb raó. Per això actualment hi ha tantes formes d'organitzar-se la vida personal diferents de la família tradicional. La S. Berbel (2004) a "Sin cadenas. Nuevas formas de libertad en el siglo XXI" en presenta una pila: grups de joves d'ambdós sexes que conviuen; pares o mares amb criatures; separats o

separades amb criatures o sense, creant noves agrupacions familiars, on en poden néixer de comunes; parelles del mateix o de diferent sexe vivint juntes; casades o no, amb criatures pròpies o adoptades, o no; persones que viuen soles i que tenen parelles que també viuen soles, o no; però possiblement en la majoria d'opcions cada persona tenint cura de la seva pròpia economia. Aquesta tardor a la premsa hi ha aparegut la notícia que moltes noves parelles opten per les economies separades, i per fer-se càrrec de les despeses a mitges, de nou, en concordància amb la legislació catalana que considera la divisió de béns. Ignorar que moltes parelles acaben divorciades –de fet el 50%– i que si no es té en compte la legislació, particularment les dones en poden sortir força mal parades, no és la millor opció, com li va passar a una dona que em va venir a visitar no fa gaire: després de tota la vida de treballar per compte d'altri i de pujar les quatre criatures, ara en el moment que es separa es queda sense res, mentre el seu home té les arquitectures plenes i les propietats, resultat de la bona fe d'haver-ho posat tot al servei del benestar familiar. Al contrari, encarar-ho des del principi, com estan fent moltes persones en optar per tenir les economies separades, els evitarà moltes dificultats futures. La divisió de béns legal i l'economia conjunta dels matrimonis convencionals és una contradicció que no ha estat prou ben abordada tradicionalment.

El que em sembla interessant d'aquestes múltiples formes de vida és que contemplin la possibilitat de triar i això és el que estem fent de manera ben oberta i creixent. Això em porta al títol de la xerrada: Ens volem lliures per Ser i Fer.

En conseqüència, en les definicions de gènere més contemporànies hi ha inclosa la component de tria personal, i, de fet actualment abandonar l'estereotip de gènere normatiu en un intent més o menys reeixit de crear el propi sentit de gènere no és només una opció que prenen moltes dones, sinó que forma part de les seves definicions, de tal manera que els estudis contemporanis de psicoanalistes feministes com Chodorow (1999)(18) afirmen que cada persona crea el seu propi gènere personal-cultural. El gènere, segons aquesta autora, és un entreteixit inextricable de significat personal i cultural psicològicament construït. El que entén per significat personal són les pròpies vivències experimentades en la vida de relació amb les persones significatives del propi entorn, que una persona va asimilant, aquest entorn està inserit en un context cultural determinat que tenyeix aquestes relacions i vivències i els dona aquest matis de significat cultural. Psicològicament construït es refereix a les maneres com la criatura en evolució va absorbint aquestes vivències, algunes de forma inconscient i d'altres de manera més explícita fins assolir aquesta consciència d'identitat personal, que configura el jo.

Una altra manera de dir-ho és com ho plantejava la filòsofa F. Birulés(19) el 8 de març d'aquest any, deia: si entenem el gènere com a cosa donada, allò que una no ha triat, ens adonarem que no confereix cap mena de singularitat. Per esdevenir subjectes i ser lliures ens cal triar més enllà del donat, així ens fem un lloc al món. No fer-ho ens deixa en una posició innocent, prescindible, substituïble i per tant supèrflua.

Així doncs, el que fem és passar del dualisme a la multiplicitat. Si entenem el dualisme com “o bé una cosa o l'altra” i ja hem vist els efectes que produeix, ens cal bastir ponts entre les polaritats; entre cos i ment, entre masculí i femení, entre psique i societat; adoptem un “i també”: el postmodernisme és el que ens permet pensar en les dues direccions a l'hora, la psicològica i la social (Dimen, 2003)(20).

El gènere en la construcció de la subjectivitat de les dones

Com ja he esmenat el gènere és un nucli de la identitat, una dimensió del jo. Actualment les persones reflexionem sobre nosaltres mateixes, sobre com som i com volem ser. Som més o menys conscients que podem incidir en alguna mesura en la construcció de la nostra subjectivitat. I també, de la complexitat i les dificultats d'aquesta tasca de llarg abast. Per això crec interessant aportar les definicions contemporànies de gènere, ja que no només contemplen, sinó que contenen, aquesta possibilitat d'incidència conscient, Goldner(21), per exemple: “El gènere estaria construït com una identitat social fixa (l'estereotip) i un estat psíquic fluid (les vivències internes personals)... per tant **la qüestió crítica consisteix a considerar la mesura en que el subjecte o la subjecta s'experimenta a si mateix o a si mateixa com investint el gènere amb significat o en si el gènere és un significat que té lloc en ell o en ella**”.

I encara, el gènere és un “assemblatge tou”, resultat d'interaccions, elaborades subtilment però poderosa. Vinculat a les teories contemporànies del desenvolupament que descriuen a la criatura que creix com a constructiva, és a dir, que participa transformant la interacció en resultats complexos (accions, emocions, pensaments) que varien amb el context. Patrons a la vegada sòlids i idiosincràtics (únics per a cada persona) Harris, A. (2005). Queda clar en aquesta comprensió que hi ha

Espai per la llibertat

Però és més, Bassin (1996)(22) i Benjamin (1996)(23) afirmen que les persones que reflexionen i opten sobre el gènere, creant el seu propi jo, són persones que assolixen nivells molt alts de desenvolupament personal.

També, com ens recorda Dimen (2003), les nostres idees influeixen en el que som, són part de la nostra subjectivitat i de la vida social; per tant les idees, i els seus efectes, constitueixen una component objectiva de les formes de vida que vivim –és el que en termes psicoanalítics anomenem ideal del jo. Dimen observa que hi ha quelcom de fascinant en la manera com construïm els nostres cossos, les nostres ments, els nostres gèneres, o no ho fem. Els nostres cossos són els llocs de lluites complexes per la llibertat, i són proteccions contra la dominació. I, naturalment aquesta no pot ser, no és, una lluita completament reeixida.

Les constriccions culturals i les lectures corporals afecten el gènere de moltes maneres però tot i així, **cada persona fa un compromís creatiu, guardant-se i donant-se en una negociació sense fi amb ella mateixa, amb l'altre/a i amb la cultura.**

Contacte: Concepció Garriga i Setó
Portal Nou, 39, 2n. 1^a
08221 Terrassa
93 784 11 47
cgarriga@ilimit.es
<http://personal.ilimit.es/cgarriga>

Bibliografia:

1. MARINA, José Antonio (2005), *La intel·ligència fracassada*, Barcelona: Ara llibres
2. BEM, Sandra, L. (1993), *The lenses of gender*, New Haven & London: Yale University Press.
3. BOURDIEU, Pierre (2000), *La dominació masculina*, Barcelona: Edicions 62
4. FREUD, Sigmund (1981), *Obras completas, Vols. I, II y III*, Madrid: Biblioteca Nueva.
5. BOURDIEU, Pierre (1997), *Sobre la televisió*, Barcelona: Edicions 62.
6. DIO BLEICHMAR, Emilce (1997), *La sexualidad femenina, de la niña a la mujer*, Barcelona: Paidós.
7. BENJAMIN, Jessica (1988), *The bonds of love, psicoanálisis, feminism and the problem of domination*, London: Virago Press. Traduït (1996), *Los lazos de amor, psicoanálisis, feminismoy el problema e la dominación*. Barcelona: Paidós.
8. CHODOROW, Nancy (1978), *El ejercicio de la maternidad. Psicoanálisis y sociología de la maternidad y paternidad en la crianza de los hijos*. Barcelona: Gedisa.
9. NAVARRO, Vicenç (2002), *Bienestar insuficiente, democracia incompleta*. Barcelona: Anagrama.
10. Traduït de PATTON, W. & MANISON, M., "The revised Attitudes Toward Sexuality Inventory, dins DAVIS & cols. (1998), *Handbook of sexuality-related measures*, London: Sage Publications.

11. HARRIS, Adrienne (2005), *Gender as soft assembly*, Hillsdale: The Analytic Press.
12. CHODOROW, Nancy (1994), *Femininities, masculinities, sexualities; Freud and beyond*, London: Free Association Books.
13. FAUSTO-STERLING, Anne (2000), "The five sexes revisited", *The Sciences*.
14. PERSON, Ethel S. (1999), *The sexual century*, New Haven & London: Yale University Press.
15. BERBEL, Sara (2004), *Sin cadenas; nuevas formas de libertad en el siglo XXI*, Madrid: Nancea.
16. HERNANDO, Almudena (2000), "Factores estructurales asociados a la identidad de género femenina. La no-inocencia de una construcción socio-cultural" dins HERNANDO, A. (Ed.), *La construcción de la subjetividad femenina*, Madrid: Instituto de Investigaciones Feministas. Universidad Complutense de Madrid.
17. HERNANDO, A. (2003), "Poder, individualidad e identidad de género femenina" dins HERNANDO, A. (coord.), *¿Desean las mujeres el poder?*, Madrid: Minerva Ediciones.
18. CHODOROW, N. (1999), *The power of feelings*, New Haven and London: Yale University Press.
19. BIRULÉS, Fina (2005), "Llibertat femenina i violència", *Ca la dona*, nº 48, juny.
20. DIMEN, Muriel (2003), *Sexuality, intimacy, power*, Hillsdale: The Analytic Press.
21. GOLDNER, Virginia (2003) "Ironic gender/authentic sex", *Studies in Gender and Sexuality*, 4(2):113-139.
22. BASSIN, D. (1996), "Beyond the he and the she", dins Dimen, M.; Goldner, V., (ed.) (2002), *Gender in Psychoanalytic Space*. Nova York: Other Press.
23. BENJAMIN, J. (1996), *Sujetos iguales, objetos de amor*, Buenos Aires: Paidós.